

موضوع:

فقه سیاسی: ۱۷ (فقه و حقوق: ۱۹۴)

گروه مخاطب:

- تخصصی (طلاب، دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب: (چاپ اول): ۹۶۰

مسلسل انتشار (چاپ اول، باز چاپ): ۶۱۳۵

پژوهش‌هایی در مسائل حکومت اسلامی زیر نظر دبیرخانه مجلس خبرگان

جعفری‌شه فرد، مصطفی، ۱۳۴۰ -

چالش‌های فکری نظریه ولایت فقیه/ مصطفی جعفری‌شه فرد؛ تهیه دبیرخانه مجلس خبرگان. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۱.

[۱۹۶] ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۹۶۰. پژوهش‌هایی در مسائل حکومت اسلامی زیر نظر دبیرخانه مجلس خبرگان: ۴) (فقه

و حقوق؛ ۱۹۴. فقه سیاسی؛ ۱۷)

ISBN 978-964-09-1223-2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

ص. ع. به انگلیسی: Mostafā Ja'far-Pisheh-ye Fard. The Intellectual Challenges of the Theory of the Jurist's Rule

کتاب‌نامه: ص. [۱۸۶] - ۱۹۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.

چاپ هفتم: ۱۳۹۳.

۱. ولایت فقیه. ۲. ولایت. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان.

۲۹۷ / ۴۵

BP ۲۲۳ / ۸ / ج ۲

۱۳۹۳

چالش‌های فکری نظریه ولایت فقیه

مصطفی جعفرپیشه فرد

تهیه: دبیرخانه مجلس خبرگان

بوستان
۱۳۹۳

www.ketab.ir

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۹
مقدمه.....	۱۳

بخش اول: حالش‌های مربوط به مفهوم ولایت

نامعقول بودن نظام ولایی.....	۱۹
۱. تحقق ناپذیری نظام ولایی.....	۱۹
۲. معنایی لاینحل و نامعقول (جمهوریت و ولایت).....	۲۰
۳. نامعقولی تعیین «ولی» از سوی «مولى عليه».....	۲۱
۴. «ولایت» به مثابه «مالکیت».....	۲۱
۵. نابرابری و برخورداری از حق ویژه، لازمه ولایت.....	۲۲
تحلیل و نقد.....	۲۳
تحلیل و تفسیر واژه ولایت.....	۲۳
ولایت در مفهوم لغوی و کاربرد عرفی.....	۲۴
ولایت در کتاب و سنت.....	۲۷
ولایت در فقه (بررسی ولایت فقهی و شرعی).....	۲۸
نگرشی بر مفهوم ولایت فقیه.....	۳۴
بررسی تفصیلی نقدها.....	۳۷
۱. بررسی تحقق ناپذیری نظام ولایی.....	۳۷
۲. بررسی معنای لاینحل بودن جمهوریت و ولایت.....	۳۹
۳. بررسی نامعقول بودن تعیین «ولی» از سوی «مولى عليه».....	۳۹
۴. بررسی «ولایت» و «مالکیت».....	۴۰

- ۴۱ ۵. بررسی نابرابری و برخورداری از حق ویژه.
- ۴۲ بررسی نسبت منطقی میان «حکومت» و «ولایت».

بخش دوم: چالش‌های مربوط به مفهوم «انتصاب»

- ۴۷ مقدمه
- ۴۷ قسمت نخست: ولایت فقیه و دیکتاتوری
- ۴۷ ۱. ولایت فقیه و دیکتاتوری
- ۴۸ ۲. ولایت فقیه و سلطنت
- ۴۹ ۳. پارادکس انتصاب الهی و نظارت مردمی
- ۵۰ نقد و بررسی
- ۵۰ ۱. دیکتاتوری
- ۵۳ ۲. سلطنت و استبداد
- ۵۶ ۳. پارادکس «انتصاب» و «نظارت»
- ۵۷ بررسی مقدمات استدلال
- ۵۷ بررسی مقدمه یکم:
- ۵۷ بررسی مقدمه دوم:
- ۶۰ بررسی مقدمه سوم:
- ۶۰ بررسی مقدمه چهارم:
- ۶۰ بررسی مقدمه پنجم:
- ۶۳ بررسی مقدمات ششم و هفتم و هشتم:
- ۶۵ الف) وجه عقلانی برای اثبات حق نظارت
- ۶۶ ب) حقوق متقابل دولت و ملت در نظام اسلامی
- ۶۹ ج) نصیحت پیشوایان مسلمانان
- ۷۳ نتیجه:
- ۷۴ بررسی مقدمه نهم
- ۷۶ ریشه تاریخی شبهه نظارت
- ۷۷ قسمت دوم: محال بودن نصب
- ۷۷ تقریرات مختلف از محال بودن نصب عام
- ۷۷ تقریر یکم

۷۷	نگاهی به پیشینه بحث
۷۹	تقریر دوم
۸۱	تقریر سوم
۸۱	تقریر چهارم
۸۲	پاسخ‌های ارائه شده به محال بودن نصب عام
۸۲	۱. رهبری شورایی
۸۴	بررسی رهبری شورایی
۸۶	۲. تخییر جمعی
۸۹	بررسی نظریه تخییر جمعی
۹۰	۳. نظریه تراحم
۹۱	بررسی نظریه تراحم
۹۳	۴. نظریه تعیین به توسیف
۹۴	بررسی نظریه تعیین به توسیف
۹۶	۵. نظریه ولایت فقیه اصلح
۹۸	بررسی نظریه ولایت فقیه اصلح
۹۹	۶. نظریه وجوب کفایی اعمال ولایت
۹۹	مقدمه
۱۰۱	مقدمات نظریه
۱۰۴	۷. تکمیل نظریه وجوب کفایی اعمال ولایت
۱۰۶	دو پرسش
۱۰۶	پرسش یکم
۱۰۷	پاسخ پرسش یکم
۱۰۷	پرسش دوم
۱۰۷	پاسخ پرسش دوم

بخش سوم: چالش‌های مربوط به مفهوم «فقه» و «فقاہت»

۱۱۳	مقدمه
۱۱۳	پرسش یکم: تعاند و تنافی فقه با سیاستمداری
۱۱۵	نقد و بررسی

۱۱۵	مقدمه
۱۱۷	۱. بررسی دلیل یکم
۱۲۴	۲. بررسی دلیل دوم
۱۲۸	۳. بررسی دلیل سوم
۱۲۹	۴. بررسی دلیل چهارم
۱۳۱	پرسش دوم: متخصص نبودن فقیه در حرفه سیاستمداری
۱۳۲	پرسش سوم: کارآمدی فقه برای مدیریت در عصر حاضر
۱۳۶	نقد و بررسی پرسش سوم
۱۳۸	نگاهی به فقه اهل سنت و مقایسه آن با فقه اهل بیت (علیهم‌السلام)
۱۴۴	نتیجه‌گیری
۱۴۵	نقش فقه اهل بیت در تنظیم دنیا و سلوک آخرت
۱۵۲	رابطه ظاهر و باطن شریعت
۱۵۴	فقه و فراغت افکنی
۱۵۶	تبیین رابطه مدیریت فقهی و مدیریت علمی
۱۵۷	تعویض‌پذیری مدیریت فقهی
۱۵۹	مدیریت علمی
۱۶۰	بررسی احتمال یکم (علم و نقش آن در آفرینش حقوق)
۱۶۳	احتمال دوم (علم و نقش آن در مدیریت و رهبری)
۱۶۶	احتمال سوم (نقش علم در اجرای قوانین)
۱۶۷	نسبت فقه و علم در عرصه مدیریت
۱۷۱	تعامل علم و فقه در عرصه مدیریت
۱۷۵	فهرست‌ها
۱۷۷	آیات
۱۷۸	روایات
۱۷۹	اشخاص
۱۸۲	مکان‌ها
۱۸۳	کتاب‌ها
۱۸۶	کتاب‌نامه

پیش‌گفتار

نهضت و قیام مردم دیندار و شریف ایران بر ضد پهلوی از سال ۱۳۴۲ به رهبری روحانیت و در رأس آن، امام خمینی ره و ایثار و فداکاری اقشار مختلف مردم، و در نهایت، پیروزی آن در بهمن ماه ۱۳۵۷ بدون شک یک حرکت دینی و برای دفاع از حریم مقدس اسلام بود؛ با آن پیروزی شکفت آور، این اندیشه جدید، در ایران و جهان اسلام به وجود آمد که با رهبری‌های یک فقیه جامع الشرایط و با بهره‌گیری از ایمان و احساسات دینی مردم می‌تواند، حتی بدون سلاح با طاغوتیان و صاحبان زر و زور و سلاح پتکار کرد و پیروز شد. با آن پیروزی معبره آسا و شکفت آور، قدرت اسلام و ایمان و نقش حساس رهبری دینی و نفوذ معنوی روحانیت، برای همگان آشکار شد. آن چنان که اکثریت قاطع اقشار مختلف مردم، دانشگاهی، فرهنگی، بازاری، اداری، کارگر، کشاورز، شمیری و روستایی، که دین خواهی در جانشان سابقه دیرینه داشت، با شوق فراوان خواستار حاکمیت اسلام و اجرای احکام و قوانین نورانی آن شدند.

امام خمینی ره که در آن زمان، عملاً در جایگاه ولایت فقیه واقع شده بود و اکثریت قاطع مردم، رهبری او را پذیرفته بودند، انتخاب نوع حکومت را بر عهده مردم گذارد و «جمهوری اسلامی» را پیشنهاد کرد. در تاریخ ۱۳۵۸/۱/۱۱ همه پرسى به عمل آمد و اکثریت قاطع مردم (۹۸/۳۲٪) به «جمهوری اسلامی» رأی مثبت دادند.

بعد از آن، تهیه قانون اساسی، یک ضرورت محسوب می‌شد و تدوین آن، نیاز به کارشناسی داشت که در مسائل قانونی و اسلامی متخصص باشند. انتخاب آنان نیز بر عهده مردم گذاشته شد. در تاریخ ۱۳۵۸/۵/۱۲ مردم در یک انتخابات عمومی شرکت کردند و با اکثریت آرا ۷۲ نفر از قانون دانان و اسلام شناسان را بدین منظور برگزیدند. مجلس خبرگان قانون اساسی تشکیل شد و اعضای آن با

جدیت تمام، مشغول به کار شدند. از رهنمودهای امام خمینی علیه السلام و صدها طرح و پیشنهادی که از صاحب نظران می‌رسید استفاده کردند و در مدتی در حدود سه ماه، متن قانون اساسی را تدوین کردند. سپس تصویب آن نیز به رأی مردم واگذار شد و در تاریخ ۱۲/۹/۵۸ در یک همه پرسی، با اکثریت چشم‌گیری (حدود ۷۵٪) تصویب شد و به تأیید امام خمینی رسید. بدین ترتیب، خط مشی نظام جمهوری اسلامی ایران بر پایه قانون اساسی، که از قرآن و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و مکتب اهل بیت علیهم السلام الهام گرفته، مشخص و استوار گشت.

با تصویب قانون اساسی، نوع حکومت و اهداف و ارکان آن، جنبه قانونی به خود گرفت، ولایت و زعامت ولی فقیه و مجتهد جامع الشرایط، قانونی شد و رسمیت یافت.

مراحل مختلف تهیه، تدوین و تصویب قانون اساسی با سرعت سپری شد؛ چرا که ضرورت استقرار هر چه سریع‌تر نهادهای نظام جمهوری اسلامی ایران، چنین سرعتی را می‌طلبید، به ویژه آن که رهبری‌های زرف‌بینانه و فادامه‌آم، بر این سرعت تأکید می‌ورزید.

اما با توجه به این که بعد از حکومت پیامبر اسلام و علی بن ابی طالب - صلوات الله علیهما - نخستین بار بود که حکومتی قانونی، بر طبق مبانی شیعه تأسیس می‌شد و زعامت گسترده ولی فقیه و اجرای احکام و قوانین سیاسی، اجتماعی اسلام، سابقه عملی نداشت و تجربه نشده بود، مسائل مربوط به نظام دینی و فلسفه سیاسی اسلام، به ویژه ولایت فقیه، نه به طور دقیق تحقیق و تدوین نشده بود. بنابراین، لازم بود بعد از استقرار حکومت اسلامی مسائل مربوط به فلسفه سیاسی اسلام، به طور گسترده و عمیق به وسیله محققان و کارشناسان مربوط، مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد.

این مسئولیت سنگین، که استحکام نظام اسلامی بر آن مبتنی است، بر عهده همه دانشمندان متعهد و فقها و اسلام‌شناسان نهاده شده است. بسیار به جا بود که حوزه‌های علمیه، به ویژه حوزه علمیه قم در این کار مهم پیش قدم می‌شد و با دعوت از اساتید و دانشمندان متعهد دانشگاه، وسیله یک سری تحقیقات عمیق و گسترده جمعی را در همه موضوعات و مسائل مربوط به فلسفه سیاسی و نظام اسلامی فراهم می‌ساخت؛ ولی متأسفانه در این جهت کوتاهی شد. البته از آن زمان تاکنون، کارهایی انجام گرفته، کتاب‌ها و مقاله‌های سودمندی تهیه و انتشار یافته است؛ ولی از آن جا که غالباً انفرادی بوده، جای یک سلسله تحقیقات عمیق‌تر و فراگیرتر جمعی هنوز خالی است.

با توجه به این نیاز و تأکیدهای مکرر مقام معظم رهبری، حضرت آیه الله خامنه‌ای - مدظله العالی - بود که مجلس خبرگان رهبری در اجلاس ۲۸/۱۱/۱۳۷۱ مسئولیت انجام این تحقیقات را

برعهده دبیرخانه مجلس خبرگان گذاشت. در شرح وظایف دبیرخانه چنین آمده است: «تحقیق و پژوهش در موضوع حکومت اسلامی، بالأخص ولایت فقیه، تألیف و نشر آن به صورت‌های مناسب». دبیرخانه بعد از تهیه مقدمات، شروع به کار کرد. در انجام مسؤولیت بزرگ، کارهایی را شروع کرده و انجام می‌دهد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از: تحقیق در موضوعات و مسائل مختلف فلسفه سیاسی اسلام، به ویژه ولایت فقیه. در آغاز، فهرستی از موضوعات نیازمند به بررسی و تحقیق تهیه شد و از محققان و دانشمندان برای همکاری دعوت به عمل آمد. تعدادی از آنان دعوت ما را پذیرفتند و پس از تهیه و تصویب طرح تحقیقاتی، مشغول به کار شدند.

گرچه مسؤولیت مستقیم انجام هر یک از موضوعات، بر عهده یک نفر از محققان می‌باشد؛ اما با توجه به این که از افکار و اظهار نظر دیگر صاحب نظران نیز استفاده می‌کند، می‌توان آن را یک تحقیق جمعی به شمار آورد. تحقیقات بدین صورت انجام می‌گیرد:

۱. محقق در همه مراحل، از نظر اساتید مشاور و راهنما استفاده می‌کند.
۲. مطالبی که توسط محقق نگاشته شده، بر اختیار تعدادی از دانشمندان صاحب نظر برای مطالعه و اظهار نظر قرار می‌گیرد. سپس در جمع آنان و با حضور نویسنده، مورد بحث و نقد قرار می‌گیرد.
۳. ریاست دبیرخانه و مسؤولیت مرکز تحقیقات علمی دبیرخانه نیز در همه مراحل تحقیق، از نزدیک بر کارها نظارت دارند.
۴. محقق از نتایج بحث‌ها و تحقیقاتی که قبلاً توسط دبیرخانه انجام گرفته و نیز از فیش‌های موجود استفاده می‌کند.

ولی با توجه به این که محقق در تحقیقات خود از آزادی کامل برخوردار است و الزامی در جهت اعمال همه دیدگاه‌های پیشنهادی ندارد، مسؤولیت صحت و سقم مطالب نیز بر عهده خود او خواهد بود.

کتابی که اینک پیش روی دارید، یکی از تحقیقاتی است در چارچوب مذکور که توسط حجة الاسلام آقای مصطفی جعفر پیشه فرد، یکی از فضلاء حوزه علمیه قم، به ثمر رسیده است. این تحقیق عمدتاً به پاسخ‌گویی به شبهات و پرسش‌هایی می‌پردازد که موضوع ولایت فقیه، به عنوان تنها نظریه رایج و فراگیر فقه شیعه در باب دولت، با آن‌ها روبه‌رو می‌باشد. این پرسش‌ها و شبهه‌ها نوعاً در سال‌های پس از انقلاب اسلامی که زمینه تشکیل جمهوری اسلامی بر مبنای محور ولایت فقیه فراهم ساخت، مورد توجه و علاقه اندیشمندان و محافل علمی قرار گرفته است.

محقق محترم پرسش‌ها و شبهه‌های مورد بحث را در سه بخش مورد بررسی قرار داده است: ابتدا آن چه مربوط به مفهوم ولایت می‌باشد مطرح شده است و سپس آن چه به موضوع «انتصاب» ارتباط دارد مورد بحث قرار گرفته و در پایان نیز موضوع مدیریت فقهی و شبهاتی که در سازگاری یا ناسازگاری آن با مدیریت علمی مطرح ساخته‌اند، تحلیل و ارزیابی شده است.

لازم می‌دانم از زحمات و تلاش محقق محترم که دو تحقیق دیگر را نیز برای دبیرخانه به پایان برده است و از همکاری اساتید محترم می‌که در انجام این تحقیق، دبیرخانه را یاری کردند و نیز از همکاری مرکز تحقیقات علمی دبیرخانه تشکر کنم.

ابراهیم امینی

مرداد ۱۳۸۰